

**SCIENTIFIC PAPERS
OF THE UNIVERSITY OF PARDUBICE**
Series C
Institute of Languages and Humanities
5 (1999)

**PŘEDKOVÉ FRANTIŠKA UDRŽALA,
VÝZNAMNÉHO ČESKÉHO POLITIKA**

Miloš Charbuský
Fakulta ekonomicko-správní Univerzity Pardubice

Jsou lidé, kterým je lhostejné, čím žili a odkud pocházejí jejich předkové. Jiní zase i dnes vynakládají značné úsilí, aby se dopátrali, na koho vlastně navazují. Právě mezi ně se svým postojem k předchozím pokolením vřadil již před první světovou válkou František Udržal. Společenské postavení a zejména politický vliv¹⁾ mu tehdy dovolil požádat ministra zeměbrany západní části rakousko-uherské říše, aby dal v seznamech branců celého Předlitavska²⁾ vyhledat všechny nositele příjmení, na něž byl tak pyšný. V jeho znění viděl totiž odvěkou schopnost předků *udržet* si nabytý majetek, a to i tehdy, když jim dobové podmínky úspěchy příliš nepřály.³⁾

Současně ovšem František Udržal generála Friedricha von Georgi⁴⁾ požádal, aby se u jeho jmenovců zjistilo, odkud svými předchůdci vlastně pocházejí. Převzatý přehled mu poté odhalil, že ještě druhou, případně třetí generací byli téměř všichni bezprostředně svázáni s místy, s nimiž on osobně byl spjat nejpevnějšími rodinnými pouty.

Kořeny již rozvětveného udržalovského rodu tak bylo zapotřebí hledat v obci, která se svými usedlostmi pod dohledem Kunětické hory rozprostírala podél Lodrantky, mírného potoka ústícího až po několika kilometrech ve východočeské říčce Loučné. Zadaného úkolu se za využití zápisů zejména roveňské fary, aktů pardubického panství, dochovaných pozemkových katastrů a dalších archivních materiálů s velkou pečlivostí ujal především Bohuslav Jelínek, původem kronikář, a to opět z podnětu Františka Udržala.⁵⁾

Cílevědomá bádání až překvapivě prokázala, že se v průběhu třináctého století o vznik rodné obce čelného českého politika zasloužili němečtí osadníci. Pod vedením Waltherovým ji založili v dosud neosídlených oblastech, přičemž jí dali název odpovídající jejich jazyku a zvyklostem, tedy Walthersdorf a latinsky Valterivilla. Na daném území se přitom nejednalo o ojedinělý zakladatelský počín, jak o tom svědčilo pojmenování i okolních obcí na Ekleinsdorf-Eklinivilla (dnešní Holice), Hermansdorf-Hermanivilla (Ředice) nebo Tyczmansdorf-Tyczmanivilla (Ostřetín).⁶⁾

Stejně jako jinde se však v pozdějším rodišti Františka Udržala dostávali němečtí osadníci do menšinového postavení vůči příchozímu českému živlu. Na životě vesnice se přesto nadále podíleli, a tak z nich k roku 1417 je třeba doložen Nikl Hrofsog, Wenz Rays a další.⁷⁾ Měnící se národnostní složení Walthersdorfu

se nicméně stále naléhavěji promítalo do jeho označování. Když ho tudíž Vilém z Pernštejna na základě kupní smlouvy z května 1506 připojoval ke svému pardubickému panství, byl již znám výlučně jako Roveň.⁸⁾

Ta společně s okolními vesnicemi, jako Ceradicemi, Litětínami, Ředicemi a dalšími, byla do té doby součástí panství Brandýs nad Labem. Nyní tak nejen své osudy, ale právě i úděl všech svých obyvatel spojila s novým územním celkem, který však za využití úvěrové krize Jaroslava z Pernštejna již v roce 1560 pro svého syna a následníka trůnu arciknížete Maxmiliána zakoupil císař Ferdinand I. Uvedený akt byl hned téhož roku 21. března vtělen do zemských desek.⁹⁾ Převod majetku tím vešel v platnost a celé pardubické panství bylo od oné doby spravováno královskou komorou, ustavenou přes protesty českých stavů před třiatřiceti léty.

Úředníci zmíněného orgánu měli třeba kromě jiných povinností dohlížet, aby poddaní nebyli nad únosnou mez svazováni hospodářskými břemeny. Snad i proto se pod novým vlastníkem Roveň dále rozvíjela. Navzdory i pozdějším válečným útrapám se zejména od druhé poloviny 17. století začala kolem toku Londrantky rozprostírat do dálky dalšími staveními, až si její rozlehlost mezi obyvateli vynutila užívání upřesňujících místních pojmenování. Právě jich bylo v roce 1746 využito při oficiálním rozdělení vsi na dvě, a to s názvy Horní Roveň a Dolní Roveň. Dnešní stav je ovšem jiný. Dolní Roveň se stala rokem 1976 správní jednotkou, jejímiž pouze místními částmi se vedle Litětín a Komárova stala i do té doby samostatná Horní Roveň.¹⁰⁾ Popisná čísla přidělená v letech 1770 – 1771 místním usedlostem budeme ovšem respektovat, poněvadž se na ně vázala vlastnická práva námi sledovaných příslušníků roveňských rodů.

Stavební rozmach někdejšího Waltersdorfu přitom spočíval především v nárůstu hospodářství, pro něž dobové prameny používaly označení statek, grunt a chalupa. Obsahově pojetí zmíněných pojmů se ovšem v toku času měnilo. Podrobně na to upozornil již v roce 1939 ve své obsáhlé studii *Dolní Roveň, sociologický obraz české vesnice* Karel Galla. My sami ovšem pro větší přehlednost budeme první dvě označení chápat jako synonyma, zahrnující v sobě obytné budovy i hospodářské objekty, včetně pozemků k nim náležejícím. Obdobně chalupa nám nebude znamenat pouze podlouhlé stavení, rozdělené na menší část obytnou a větší k hospodářským účelům, ale právě i půdu k ní vázanou.

Navzdory zřetelnému stavebnímu rozmachu se výrazněji neměnilo rodové složení obyvatel Rovně. Po zevrubných studiích dospěl B. Jelínek k závěru, že ještě dokonce na počátku dvacátých let 20. století tvořili v obci 83 procent všeho obyvatelstva potomci původních selských rodů.¹¹⁾ Patřili mezi ně kromě dalších Habětínkové, Horákové, Jelínkové, Kučerové, Martínkové, Shejbalové a především pro nás nejzajímavější Fuksové a Udržalové.

V samých počátcích své historie neměli ovšem ani oni stálé příjmení. Také v Rovni se původně jednotliví mužští obyvatelé jmenovali buď podle otce, svých příznačných rysů, drženého majetku nebo třeba vykonávaných činností, takže se s nimi setkáváme jako s Jírou, synem Dušiny, Petrem Šedivým, Antošem Půlpánem a Jakubem Kostelníkem, o němž dokonce B. Jelínek uvažoval coby o možném pokrevním předku udržalovského rodu.¹²⁾ Přesto nám prokazatelná snaha rodů zajistit si usedlosti v dědičné posloupnosti umožňuje odkrývat vlastnickou linii

zejména statků až do sklonku šestnáctého století, ačkoli k zamezení libovolného užívání příjmení došlo teprve za osvícenských reforem roku 1780.¹³⁾

František Udržal si bez ohledu na zmíněná omezení dokonce přál, aby bádání dohlédla až k době husitské. Veden k tomu byl dobovou glorifikací její účinné vojenské složky, obdobně svým postavením v politických strukturách vázaných na armádu. Bojovně úspěšným Žižkovým hejtmanem se nicméně pochlubit nemohl. Ani nejsvědomitější bádání totiž neumožnila u jeho rodokmenu rozjasnit šerosvit středověku dříve, nežli k roku 1588.¹⁴⁾

Právě až v tomto roce sepsaném urbáři pardubického panství¹⁵⁾ se můžeme poprvé setkat s nositelem příjmení Udržal. Jedině od uvedeného letopočtu se tak dá ověřeně dokládat větvení udržalovského rodu, stejně jako proměny gruntů a chalup, které se stávaly vlastnictvím jeho členů. My se však omezíme jenom na sledování oněch rodových větví a majetků, jejichž osudy jsou pro něj příznačné a v neposlední řadě nás dovedou k ústřední postavě našeho zájmu.

První z historicky doložených Udržalů nesl jméno Jan a hospodařil na hornoroveňském statku čp. 35. Ten měl nikoli zanedbatelnou výměru bezmála 43 korců.¹⁶⁾ Však z nich také vždy na svatého Havla a svatého Jiří musel odvádět vrchnosti poplatky ve výši 26 grošů a čtyř denárů. Stejně jako otec začal platit daně syn Havel, jenž byl dokonce od roku 1604 až do své smrti 1611 v Rovni rychtářem, což znamenalo, že na něj vrchnost na ona léta přenesla část svých správních a soudních pravomocí.¹⁷⁾

Po Havlu Udržalovi přešel rodinný statek do rukou Petra, jednoho z jeho tří synů.¹⁸⁾ Od roku 1618 probíhající třicetiletá válka však svými boji přinesla životní zmar nejen jemu, ale i všem, které měl nejraději. Na gruntu se proto již v jejím průběhu usadil jeho bratr Jakub, jemuž byl zase záhy do základů vypálen, stejně jako dalším jedenácti ze sedmdesáti šesti roveňských hospodářů. Opustil ho tedy a ještě v průběhu válečné vřavy se dal do služeb vrchnosti, která ho na Pardubicku poslala spravovat jedno své hospodářství. Domů se vrátil až po konečném potvrzení vítězství Habsburků nad domácími odbojnými stavy na počátku padesátých let 17. století.¹⁹⁾ Zpustošenou usedlost dal sice do pořádku, ale ta v následujících třech desetiletích několikrát do základů vyhořela. Navíc vstoupila do osmnáctého věku i s novým, cizím majitelem – Janem Shejbalem.

Příjmení Udržal přesto v Rovni nezanklo. Nesli ho členové rodiny nejstaršího rychtářova syna Jana. Ten se roku 1600 přiznal k mladé vdově po Matěji Kořínkovi na její dva dolnoroveňské grunty. Jeden z nich - s čp. 82 - předal o sedmáct let později její dceři z předchozího manželského svazku, zato zbývající s čp. 91 uchovával pro svého stejnojmenného syna. Ten za něho sotva třicetiletý převzal odpovědnost ještě před ukončením válečného běsnění, přičemž při jeho následném zvelebování mohl využívat kromě práce členů své rodiny i tří čeledínů.²⁰⁾ Umožňovala mu je trvale zaměstnávat výnosnost statku, jak o ní dále svědčila i skutečnost, že od roku 1661 musel pro vrchnost plnit robotní povinnost stanovenou na 52 dní v roce, a to jak pro koňské trojspřeží, tak dvouspřeží.

Ze sourozenců vzešlých z Janova manželství s Kateřinou Kořínkovou jsou hodnověrnými zápisy potvrzeni pouze dva synové. Ze zpráv vztahujících se k životu o šest let staršího Jakuba se jich ovšem nedochovalo více, než jen ty, že byl poslán do Brandýsa nad Labem, aby na tamějším císařském panství vykonával robotní

práce. Zato o Janovi, narozeném roku 1645, nám dobová svědectví umožňují složit celistvější životní obraz.

Byl to právě tento Jan, který se v šestadvaceti letech, již jako třetí Udržal s oním jménem, ujal v roce 1671 otcovského gruntu. Ten tehdy kromě luk dohromady obnášel 46 korců orné půdy a pět korců pastvin. Navíc k němu přibylo nové, tentokrát dokonce z valné části z kamene vybudované stavení, na němž mu vrchnost roku 1693 dovolila provozování hospody. Bylo to jistě i v ocenění zásluh, které jí tehdy už po několik měsíců vykazoval coby rychtář. Svých pravomocí ovšem využíval též v zájmu Rovně. Ještě než ji rokem 1715 úmrtím natrvalo opustil, tak se v ní spolupodílel na postavení kostela, zvonice a kostnice, stejně jako kamenné kapličky. Zároveň dal podnět k výstavbě školy, která svému poslání mohla sloužit více než stopadesát let, snad i proto, že byla vystavěna především z pevných dubových podvalů.²¹⁾

Jan Udržal se současně dokázal plně postarat o své šestičlenné potomstvo. Nedopustil, aby ani jedna z pěti dcer sňatkem hospodářsky nebo společensky poklesla pod úroveň, kterou jim zaručoval jejich původ. Dokonce pro Magdalenu zajistil k roku 1695 církevní dispens- povolení, aby si mohla vzít za manžela vlastníka velkého gruntu, byť se jednalo o jejího bratrance Jana Shejbala. Nic nezůstal dlužen ani synovi, neboť mu umožnil vyměnit si manželský slib věrnosti s jedinou dědičkou rozlehlého statku v Dolní Rovni čp. 40.²²⁾ Hned po svatbě uzavřené 20. ledna 1697 ho Šimon také začal spravovat.²³⁾ Otcův statek přitom za dodržení jeho celistvosti přepustil své nejmladší sestře, jejíž manžel podle práva vyplatil poté všechny její sourozence.²⁴⁾

Ne pokaždé však bylo možné zajistit potomkům odpovídající budoucnost. Vzhledem k nemožnosti volného odchodu z daného panství se okruh vhodných životních partnerů podstatně zužoval, zvláště když se rodné grunty z letitých zvyklostí neměly v žádném případě dělit. Plně to poznaly hned Šimonovy děti. Z devíti jich do dospělosti dorostlo sedm, přičemž na tři čekal strastiplný život. Nejstarší stejnojmenný syn byl násilím oblečen do vojenského stejnokroje a domů se již nikdy více nevrátil. Další potomek Jiří musel vyhledat útočiště dokonce v obecní pastoušce a na živobytí si až do svých završených dvaasedmdesáti let vydělával coby nádeník.²⁵⁾ Ani Jan na tom nebyl o mnoho lépe. Rovněž on postrádal vlastní obydlí a za velice skrovné bydlení zprvu sám a později i se svou rodinou podružil na rodném statku a poté také u dalších hospodářů. To neznamenal nic jiného, než že jim při velmi nízké mzdě společně s manželkou Kateřinou a později též se svými čtyřmi dětmi vykonával ty nejtěžší práce.

Ze Šimonových potomků se tak na samostatné hospodářské usedlosti kromě Marie dostali jenom Václav a Vojtěch. Společně s již připomenutými sourozenci je z rodného statku čp. 40 vyplatil nejmladší bratr Josef. Učinil jim zadost krátce potom, co si 11. října 1733 v osmnácti letech ze sousední vsi Ceradice přivedl domů od oltáře šestnáctiletou dcerku bohatého tamějšího mlynáře Dorotku. Statek mu sice roku 1744 vyhořel, ale nepřízeň osudu mu během jeho třiapadesátiletého života přichystala ještě horší chvíle. Mladá choť mu sice porodila celkem deset dětí, ale z nich ještě před dosažením dospělosti jich šest zemřelo. Obdobně z jeho druhého manželského svazku pouze jeden syn ze sedmi ratolestí dosáhl životní zralosti. Byl to však právě tento Václav, narozený 11. října 1765, který nás již bezprostředně dovede k ústřední postavě našeho zájmu.

Hned v jednadvaceti letech převzal předčasně vyžralý Václav do svých rukou rodný statek, na který už od roku 1781 nebyla v důsledku raabizace vázána žádná robota.²⁶⁾ Zato však musel ze zděděných 55 jiter 324 sáhů polí a 4 jiter 274 sáhů luk vrchnosti odvádět ročně nikoli zanedbatelných 72 zlatých. Navzdory tomuto zatížení chtěl mít co nejpočetnější rodinu, i když její hmotné zabezpečení nemuselo být vždy nejjednodušší.

Během svých tří manželství tak stále statný Václav přivítal na svět i pro danou dobu neobvyklých osmnáct dětí. Přestože měl již možnost vyhledávat si životní družky rovněž v jiných panstvích, vybíral si je stejně jako jeho předchůdci pouze z domovské vsi nebo z jejího bezprostředního okolí.²⁷⁾ První manželka tudíž pocházela z Moravan a dala mu čtrnáct ratolestí, druhá choť byla původem z Franciny a dočkal se od ní tří potomků. Z vlastní Dolní Rovně nakonec vzešla poslední jeho žena, s níž své soukromí spojil až coby jednašedesátiletý, a přesto mu povila ještě jednoho potomka.²⁸⁾

Přiblížit si osudy pokračovatelů sledované linie udržalovského rodu není nijak snadné. Například o Josefovi, Anně, Marii, Kateřině a Václavovi se kromě zaznamenaného data narození neuchovalo žádných dalších zpráv. Společně s ostatními badateli se tedy můžeme pouze dohadovat, co je asi vůbec potkalo. Jelikož se však s jejich jmény setkáváme ještě u následujících dětí Václava Udržala, tak se dá předpokládat, že zemřeli hned krátce po narození. Nicméně i některé jejich sourozence skosila smrt poměrně brzy, byť třeba dokonce stačili vstoupit do svazku manželského. Příčiny tak značné a v podstatě časně úmrtnosti nelze přitom hledat pouze v dědičné tuberkulóze, kterou v polovině 18. století vnesla do rodu Dorota, ale též Anna, další manželka Josefa Udržela. Tkvěly současně v nemocích, tehdy nejen rozšířených, ale hlavně ve většině případů nevléčitelných, jako byla cholera, úplavice, záškrta a jim podobné epidemie.²⁹⁾

Navíc ne všechny děti Václava Udržala získali v dospělosti uznalého postavení, jako jejich otec. Hospodářsky a zároveň společensky například tratili synové Jan, Matěj, František, David i již zmíněný Václav, poněvadž nepatřili mezi přímé dědice rodného statku. Stali se z nich vesměs vlastníci chalup, které buď vyženili nebo si je sami postavili, aniž by k nim získali dostatečný výměr polností. Proto si třeba Matěj musel na živobytí vydělávat rovněž ševcovinou a Václav zase tkalcovstvím.

Teprve synové Antonín a Vojtěch na tom byli lépe, poněvadž si ještě za otcova života mohli 1. srpna 1826 mezi sebe rozdělit rodný statek čp. 40. První z nich obdržel větší díl, skládající se z 29 jiter 205 sáhů polí a 1439 sáhů luk. Zato si ovšem musel sám zbudovat budovy k bydlení i hospodaření, což také záhy učinil a získal pro ně číslo popisné 39. Současně se tím zařadil mezi nejpřednější obyvatele Dolní Rovně. Proto v ní mohl být na základě Stadionova obecního zřízení zvolen roku 1850 na tříleté období vůbec jejím prvním starostou. Zůstal jím však nakonec plných deset let, neboť s nástupem neoabsolutismu již nebyly další volby do obecních orgánů vypisovány.³⁰⁾

Původní stavení otcovského gruntu připadlo až Vojtěchovi, a to společně s 26 jitry 118 sáhy polí a 4 jitry 720 sáhy luk. Z jejich výnosů živil stále se rozrůstající rodinu, poněvadž se svou ženou přivedl od roku 1829 během následujícího čtvrtstoletí na svět celkem dvanáct dětí. Do dospělosti jich ovšem vychoval pouze pět, z nich také Františka, narozeného v mrazivém 9. únoru 1837.

Plnou odpovědnost za svůj život převzal František Udržal coby osmnáctiletý. Jeho otec mu totiž 22.srpna 1855 koupil dolnoroveňský statek čp. 81, aby ho uchránil před tehdy dvanáctiletou vojenskou službou. Mladý hospodář nezůstal na rozlehlém statku dlouho sám. Hned po dvou letech pojal na základě svatební smlouvy z 31. října 1857 ze všech do úvahy přicházejících místních nevěst za manželku jedinou dceru Jana a Kateřiny Fuksových – Annu.

Obdobně jako v případě předků z otcovy strany, tak se pozdější československý ministerský předseda zajímal, co mu asi z dávných časů vzkazují předchůdci z matčiny strany. Úkolu sejmout z nich roušku tajemství se opět ujal B. Jelínek. Příliš radosti mu ovšem získanými poznatky neudělal. Především se do doby vypjatého národního sebevědomí nehodilo, aby přední český politik měl německé předky. Proto se v jeho oficiálních rodokmenech zdůrazňovalo, že se již krátce po založení Walthersdorfu plně počestili a upravili si pravopis svého příjmení z Fuxů na Fuksy.³¹⁾

Početné rozvětvení obou rodů i dodržování místních zvyklostí při volbě životních partnerů navíc způsobilo, že jejich příslušníci se na cestě dějinami už několikrát přímo setkali, ať již byli původem z Rovně nebo pocházeli z blízkých vesnic, jako Bělešovic, Slepotic nebo Turova. Tak roku 1686 se dcera rychtáře Jana Udržala Lidmila provdala za Jakuba Fuksu a za dalších dvaatřicet let si vdova po Šimonu Udržalovi zase za svého druhého manžela vyhlédla syna Lukáše Fuksy Jakuba. V 18.století se potom roku 1730 přizemnil ke Kateřině, dceři Václava Fukse, Vojtěch Udržal, přičemž v navazujícím věku si manželskou věrnost slíbili ještě Václav Udržal s Barborou Fuksovou. Ani v jednom z uvedených případů však nebylo třeba žádat o udělení církevní výjimky k uzavření sňatku, neboť se nejednalo o přímé příbuzné.

Nejinak tomu bylo, když se na již zmíněnou společnou životní pouť roku 1857 vydali František Udržal a Anna Fuksová. Novomanželka přitom svůj původ odvozovala od předků, kteří po vzvodu husitů na přelomu 14. a 15. století přilnuli k českobratrské víře měrou, že ještě roku 1622 byl z nich Jan pronásledován za okaté projevovanou vlažnost k účasti na katolických obřadech.³²⁾ Nicméně již všichni další jeho potomci se uvedenému nebezpečí nevystavovali a věrnými vyznavači římskokatolického náboženství zůstali i tehdy, co tolerančním patentem z října 1781 byli občansky evangelíci zrovnoprávněni s katolíky.³³⁾

Pro dějinnou cestu předchůdců Anny Fuxové bylo zároveň příznačné, že při hospodaření vystřídali několik usedlostí. Sama potom do manželství vnesla jeden z nejstarších místních gruntů. Svědčila o tom mimo jiné skutečnost, že již od sklonku 15. století byli známi jeho držitelé. Jejich řadu zahájili Pešlové, kteří se na počátku dalšího věku začali psát výhradně jako Pechové. Následoval je Jakub Berouš, po něm Vondra Dušina a v letech třicetileté války Jan Lehký, který byl roku 1654 vystřídán Martinem Novotným. Jemu se zase pokračovateli na sedm desetiletí 18. věku stali příslušníci rodu Horáčků, a to než si v roce 1774 vzal za manželku jejich dědičku František Habětínek.³⁴⁾

Do vlastnictví sledované linie Fuksových přešel starobylý statek čp. 113 až po dalších dvaadvaceti letech, poněvadž se na něj z chalupy čp. 111 přizemnil k Anně Habětínkové Matěj Fuksa.³⁵⁾ Ten se současně ze všech svých dosavadních příbuzných nejvýrazněji zapsal do dějin Dolní Rovně, a to jako její rychtář v mezidobí 1815 až 1822. Svému synovi Janovi a jeho manželce Kateřině potom rodný grunt odkázal roku 1831 v rozloze, která ho ve vsi řadila k největším. Vedle pečlivě udržovaných 34 jiter, 405 sáhů polí to dosvědčovalo ještě 773 sáhů luk, které mu

byly vyměřeny k roku 1847. Výnosnost celého hospodářství potom potvrzovala nejen někdejší robotní povinnost, zatěžující ho ročně 20 dny koňským trojspřežím a 84 dny dvouspřežím, ale ve sledované době též povinnost odvádět vrchnosti na daních 37 zlatých a 41 krejcarů.

Mladý manželský pár Františka a Anny Udržalových se tedy měl co ohánět, když mu k dosavadním polím o rozloze 20 jiter 636 sáhů, pastvinám obnášejícím 1 jitra 122 sáhů a loukám zabírající 308 sáhů připadnul po úmrtí rodičů Fuksových dědickým řízením ještě jejich statek. Se zvýšenými starostmi se ovšem vypořádal velmi úspěšně, takže si mohl roku 1877 zakoupit navíc třetí usedlost, k níž patřilo popisné číslo 25.

Ani zdaleka by však na obhospodařování tak velkého pozemkového vlastnictví nestačili samotní rodinní příslušníci. Příjmy z prodeje zemědělských produktů jim naopak plně umožnily, aby měli k ruce početnou čeleď, vykonávající na vlastněných statcích s čp. 25, 81 a 113 všechny nejnужnější práce, ať již na úseku rostlinné nebo živočišné výroby. Vzhledem k tomu se František Udržal vedle řídicí hospodářské činnosti mohl také plně věnovat veřejnému dění. Již ve svých třiceti sedmi letech byl v Dolní Rovni zvolen starostou, přičemž se po devíti letech zasadil, aby jím zastávaná funkce přešla na další tři roky na jeho příbuzného Václava Udržala.³⁶⁾

Do počínání Františka a Anny Udržalových se tak na počátku poslední třetiny 19. století přetavily tradice rodů, jejichž dvě význačné větve spojili v jednu. Jejich předchůdci jim vtiskly mnohovrstevnatost, podmíněnou tím, že se vzhledem k přísně dodržovaným dobovým zvyklostem ocitali na nejrůznějších stupních sociálního členění obyvatel Dolní Rovně. Všem však byla vlastní trpělivá houževnatost, umožňující jim vyrovnávat se i s nejtěžšími zkouškami osudu spíše, než nesmlouvavým vzdorem. Vědomá hrdost zároveň ty nejmovitější z nich vedla k tomu, aby přebírali přímo spoluodpovědnost za dění v původní vsi i pozdější obci. Právě oni své již bezmála třisetleté poselství měli zanedlouho předat tomu, jenž byl schopen ho nejen vyslyšet, ale navíc dále rozvinout.³⁷⁾

Poznámky:

1. V roce 1897 byl František Udržal jako mladočech zvolen za pardubický a chrudimský okres do vídeňské říšské rady. O rok později byl za lounský kraj zvolen do českého zemského sněmu. Roku 1906 vystoupil z mladočeské strany a po volbách 1907 zastupoval v říšské radě stranu agrární. V témže roce byl zvolen do rakousko-uherských delegací. Navíc ve sledované době aktivně pracoval v braném výboru říšské rady.

2. Předlitavsko bylo neoficiálním názvem pro *království a země na říšské radě zastoupené*, které tvořily západní část Rakousko-uherské říše. Od roku 1867 zahrnovalo kromě českých zemí ostatní neuherské oblasti habsburské monarchie.

3. Rodinný výklad příjmení Udržal zaznamenala dcera Františka Udržala L. Morávková-Udržalová ve své vzpomínkové knize *Naše Roveň*, Vyšehrad 1998, str. 11.

4. Generál Friedrich von Georgi stál v čele zmíněného ministerstva od 12. ledna 1907 do 22. června 1917.

5. Z faktografických údajů získaných B. Jelínkem budeme vycházet. Během let je však upřesňoval, takže základem se nám stala až jejich poslední publikovaná

verze, a to v regionálním tiskovém orgánu agrární strany – Východočeském republikánu, 3. ledna 1936.

6. O zmíněné německé kolonizaci viz souhrnně Šebek, Fr. a kol.: Dějiny Pardubic, I., Pardubice 1990, kde k dané problematice zveřejněna i další literatura.

7. V letech Protektorátu Čechy a Morava byl přínos německého obyvatelstva k vesnické kolonizaci Pardubicka zneužíván k vysvětlování jeho oprávněnosti. Srovnej např. projev univ. prof. Pfitznera, náměstka pražského primátora, při oslavách čtyřsetletého výročí založení Pardubic. Východočeský kraj, 5. července 1940.

8. K obsahu uvedené kupní smlouvy srovnej např. Šebek, F. a kol., cit. dílo, str. 86 a 185.

9. Vyplácení věřitelů se však protáhlo prakticky až k roku 1566, viz Šebek, F. a kol.: cit. dílo, str. 139 a 201.

10. V současnosti nese označení Roveň ještě místní část Mladějova (okr. Jičín), Všelibic (okr. Liberec) a Rychnova nad Kněžnou. Srovnej Malý lexikon obcí České republiky 1996, ČSU 1996.

11. Jelínek, B.: Selské grunty dolnoroveňské, III, Venkov, 26. ledna 1926.

12. Jelínek, B.: Rovenští Udržalové, Východočeský republikán, 3. ledna 1936.

13. K problematice vytváření českých příjmení podrobněji vedle prací V. Šmilauera např. Havránek, B., Jedlička, A.: Česká mluvnice, Praha 1960, zvl. str. 411-413.

14. Navzdory této skutečnosti se i v současné literatuře traduje, že Udržal “s hrdostí dokládal svůj původ až k jednomu zemanovi z doby husitské”. Smetanová, J.: TGM: Proč se neřekne pravda – ze vzpomínek dr. Antonína Schenka, Praha 1996, str. 128. Uvedený názor např. převzal též Antonín Klimek, pro něhož je Udržal dokonce “středočeský statkář, dovozující pyšně svůj původ až k jistému zemanu z husitské doby”. Klimek, A.: Boj o Hrad, II, Praha 1998, str. 181.

15. Urbáře obsahovaly nejen v této době, ale rovněž v časech pozdějších soupis poddanského (rustikálního) majetku, a to vždy s uvedením jména vlastníka i s rozpisem jeho povinností vůči vrchnosti. Mladšího data jsou potom farní matriky, obsahující základní údaje k narozeným, zemřelým a oddaným. Např. pro Roveň je datována až rokem 1635. K ní podrobněji Kaláb, V.: Církevní matriky okresu Pardubice, Východočeský sborník historický, č. 7, Pardubice 1998, str. 197-211, zvl. str. 202.

16. Až do tereziánských reforem v polovině 18. století nebyla v habsburské monarchii uznávána jednotná soustava plošných měř, čímž užívané jednotky měly v různých oblastech rozdílné hodnoty. Navíc se v průběhu věků měnilo jejich označení. S ohledem na další vývoj se ovšem dá konstatovat, že přepočítaně platí: 1 korec = 0,5 jitra = 800 sáhů = 0,287732 hektaru. K samotné reformě z roku 1875 srovnej např. Hofmann, F.: Metrologická příručka, Plzeň 1984.

17. Rychtář neboli fojt byl s obdobnými kompetencemi do vesnic vrchností dosazován v podstatě až do zavedení novodobého obecního zřízení v polovině 19. století. K dané problematice srovnej např. Janák, J., Hledíková, Z.: Dějiny správy v českých zemích do roku 1945, Praha 1989, zvl. str. 267-269.

18. Již ve sledované době byly zpravidla rodiny Udržalů dosti početné, takže zmíněný Petr měl vedle dvou bratrů ještě dvě sestry: Marii a Kateřinu.

19. Třicetiletá válka (1618-1648) přinesla nejen zrušení Rovně a jejího okolí. Stvrdila především českým zemím až do roku 1918 jejich základní geopolitické a ideologické zařazení, a to vestfálským mírem, uzavřeným v roce 1648 tehdejšími evropskými velmocemi.

20. K celkovému postavení čeledi v rámci roveňských usedlostí viz zejména Galla, K.: Dolní Roveň, sociologický obraz české vesnice, Praha 1939, str. 110.

21. Právě v ní ještě první školní vědomosti získával v sedmdesátých letech 19. století i František Udržal.

22. Pravidla důsledně a dlouhodobě dodržovaná v Rovni při sňatečním výběru shrnul ve své již citované práci K. Galla, zejména na str. 188-189. Dovodil jimi, že až na malé výjimky mezi sebou ještě v první polovině 20. století uzavírali sňatky členové stejných společenských vrstev.

23. Dcera Františka Udržala Libuše Morávková-Udržalová ve své již citované knize uvádí, že sňatek byl uzavřen v září 1697. Stejně tak i v několika jiných případech se ve své faktografii odchyluje od údajů publikovaných B. Jelínkem, např. předkládá jiné výměry statků. Mylně však současně uvádí i chronologii držitelů pardubického panství z rodu Pernštejnů. Vzhledem k těmto skutečnostem se nám její práce nemohla stát plně věrohodným pramenem.

24. O zásadách, uplatňovaných v Rovni při vyplácení sourozenců, viz podrobněji Galla, K.: cit. dílo, zvl. str. 190-192.

25. Pastoušku v dané době představovalo stavení v majetku vsi, v němž byli ubytováni lidé, kteří jinde nenalezli přístřeší a neměli ani stálý zdroj příjmů. K vlastnímu obsahu termínu nádeník, ale třeba i podruh, podruží srovnej např. Pracovní heslář právněhistorického terminologického slovníku, Praha 1975.

26. Raabizace, zahájená v Čechách z podnětu rakouského národohospodáře Franze Antona Raaba roku 1775, měla spočívat v parcelaci vrchnostenských statků a zrušení roboty. Byla však provedena kvůli odporu feudálních vlastníků pouze na *státních*, komorních statcích, takže se výrazně dotkla právě i pardubického velkostatku. Dokladem toho je např. obec Ráby, dodnes se nacházející pod úpatím Kunětické hory. K realizaci raabizace na Pardubicku viz Sakař, J.: Dějiny Pardubic nad Labem, I, Pardubice 1920, zvl. str. 174-178. Za odpovídající náhradu došlo k plošnému zrušení roboty i dalších feudálních břemen v habsburské monarchii až na základě zákona, schváleného ústavodárným sněmem 7. září 1848 a podepsaného císařem o dva dny později.

27. Vrchnosti odebral právo bránit poddaným v odchodu z panství patent o zrušení nevolnictví v Čechách, na Moravě a ve Slezsku z 1. listopadu 1781.

28. Všechny manželky Václava Udržala současně pocházely z českých rodů, třebaže v návaznosti na prováděnou raabizaci se na Pardubicku usadily nové německé rodiny, pocházející převážně z Kladska. Daly sice na ploše vysušených rybníků vzniknout některým kolonizačním osadám (např. Trauendorf-Roveňsko, Sehndorf-Moravanský), ale během dvou až tří generací splynuly s českým živlem. Přesto byly jejich někdejší aktivity za nacistické okupace okleštěných českých zemí propagandisticky zneužity k jejímu odůvodňování. Srovnej např. Východočeský kraj, 1. listopadu 1940.

29. Zejména L. Morávková-Udržalová vidí v tuberkulóze téměř výhradní příčinu tak vysoké úmrtnosti v udržalovském rodě (viz cit. dílo, str. 12). Zato B. Jelínek ji oprávněně přičítá právě i dalším v dané době běžným smrtelným onemocněním.

30. Prozatímní obecní zákon, nazvaný podle svého předkladatele, byl vydán 20. března 1849. Ke zrušení ústavnosti však došlo v habsburské monarchii hned 31. prosince 1851. Volby nových zastupitelských orgánů obcí se tak mohly uskutečnit

až po jejím obnovení v roce 1861. Podrobněji k uvedené situaci viz např. Janák, J., Hledíková, Z.: cit. dílo, str. 348- 349.

31. O předcích Františka Udržala z matčiny strany se nezmiňuje ani jeho dcera L.Morávková-Udržalová ve své již uvedené vzpomínkové knize.

32. K založení Jednoty bratrské došlo roku 1457. Pronásledována byla již za účast na protihabsburském povstání v roce 1547, zejména však po porážce českého stavovského povstání 8.listopadu 1620. Menší skupiny bratří se poté udrželi pouze v cizině, přičemž v Čechách byla Jednota českobratrská znovuobnovena až v roce 1873.

33. Toleranční patent, vydaný 13. října 1781 císařem Josefem II., legalizoval sice augšpurské, helvetské a řeckopravoslavné vyznání, avšak katolicismu zachovával výsadní postavení např. ve školství. Přesto již na jeho základě mohli evangelíci vykonávat třeba veřejné funkce, provozovat živnosti a nabývat měšťanské právo.

34. Vlastnické vztahy ke statku čp. 113 ozřejmil na žádost Františka Udržala opět B. Jelínek a publikoval je mimo jiné ve Východočeském republikánu, 3. ledna 1936.

35. Habětínkové patřili též k nejbohatším selským rodům v Dolní Rovni. Na svůj původní grunt čp. 115 přišli roku 1679 z blízkých Ředic. Z tamější její větve přitom vzešel Karel Habětínek, ministr spravedlnosti ve vládě hraběte Karla Hohenwarta, úřadující od 5. února 1871 do 26. října 1871.

36. Skutečnost, že starostenské funkce tak často zastávali ve sledované době příslušníci udržalovského rodu, umožňoval především tehdejší volební řád do obecních zastupitelstev, neboť vzhledem k uplatňovanému majetkovému censu vylučoval z účasti na volebním aktu podstatnou část obyvatel obcí. Přestože již v roce 1907 začalo být všeobecné, rovné, přímé a tajné volební právo uplatňováno při volbách parlamentních, potom při komunálních bylo zavedeno až za československého státu na základě zákona z února 1919.

37. Po vyhlášení Československé republiky 28. října 1918 se stal František Udržal členem Národního shromáždění. V roce 1920 byl zvolen do poslanecké sněmovny parlamentu, stejně jako roku 1925 a 1929. V roce 1935 se stal senátorem a zůstal jím až do prosince 1935, kdy se mandátu vzdal ze zdravotních důvodů. Ve vládách republiky zastával funkci ministra národní obrany (26.září 1921- 9.prosince 1925 a 12.října 1926-16.září 1929) i ministerského předsedy (1.února 1929-29. října 1932).

Resumé:

A significant Czech politician František Udržal (he lived between 3 January 1866 – 25 April 1938) expressed a great interest in his predecessors already at the beginning of his political career. The research he carried out had proved that their family came from the village Dolní Roveň in East Bohemia. The village was founded at the 13 th century by German colonists. Gradually, Czech citizens began to prevail in the number of inhabitants. Among them range also F. Udržal's predecessors. The first record of them dates back to 1588. In the following centuries his ancestors' fates were different as those of the Fuks family from which Udržal's mother came. However, all of them were connected by a responsible relation to arable land which was felt the base of their property. The wealthiest of them took over the responsibility of the native village administration, as first by the order of the feudals and, from the beginning of the 19 th century, as elected majors.